

Verdien i en våtmark. Verningen av Vigremyra i Rogaland. 1981–1986

The Value in a Wetland Area. The Preservation of Vigremyra in Rogaland County. 1981–1986

Arve Frette Johansen

Masterstudent, Institutt for kultur- og språkvitenskap, Universitet i Stavanger

Arve.Frette.Johansen@hotmail.com

Sammendrag

Vigremyra er en våtmark som er tilknyttet vannsystemet Håelva i Hå kommune i Rogaland. I tidsrommet 1981–1986 ble denne våtmarken arena for en interessekonflikt mellom lokale jordbrukere og den norske stat som kulminerte med verningen av Vigremyra som Ramsarområde og naturreservat i 1986. Denne konflikten kom på veldig mange måter som et resultat av et våtmarkssyn i endring. Historisk har våtmarkene ofte blitt forstått av jordbrukere som potensielle verdier. Gjennom ulike avvanningsmetoder har jordbruksaktører sikret nye dyrkingsarealer som i sin tur har gitt økonomisk inntjening. Dette har også foregått i Vigremyra. Samtidig har våtmarkene sjelden vekket nevneverdig statsinteresse, men utover 1970-tallet skulle dette endre seg. I takt med tiårets stadig økende miljøbevissthet fikk våtmarkene ny betydning i statens øyne og ble betraktet som økologisk verdifulle. Fra starten av 1980-tallet fantes det konkrete verneplaner for Vigremyra. Men statens nye økologiske interesser samsvarte ikke med de lokale jorddinteressene. Som vi skal se, var det introduksjonen av verneplanene som sådde kimen til konflikten om Vigremyra utover dette tiåret. Verneplanene viet også stor plass til et natursyn som ikke lar seg etterprøve i Vigremyra eller noen andre våtmarksområder, men som allikevel fikk legge solide føringer for verningen, nemlig tanken om urørt natur. I denne artikkelen skal også Håelvas rolle i utviklingen mellom 1981–1986 analyseres, blant annet ved å se nærmere på hvordan vannsystemet medvirket i utviklingen av aktørenes våtmarksforståelse.

Nøkkelord

Vannhistorie og miljøhistorie, Rogaland, våtmark, naturvern, avvanning

Abstract

Vigremyra is a wetland area connected to the water system Hå, situated in Hå municipality in Rogaland County. The period 1981–1986 gave rise to a conflict between Vigremyra's local peasants and the Norwegian Government: a conflict that culminated in the preservation of Vigremyra in 1986, as a Ramsar site and a nature reserve. This conflict could very much be considered as the result of a wetland perception in flux. Under historical light one can argue that wetlands often have been comprehended through their potential value as cultivation objects, and therefore considered agricultural commodities. Such commodities were made possible through the construction of drainage systems, specifically through the use of ditching canals. This practice has rich historical roots in Vigremyra. Under the same light one can also argue that wetlands hardly sparked any significant national political interest. But in line with the increasing global environmental awareness, conditions changed in the 1970s, which in turn prompted a new national political wetland perception. The wetlands came to be understood, by the government, first and foremost through their ecological value. Governmental plans were devised to preserve the Norwegian wetlands, these plans also included Vigremyra. But the newfound ecological interest did not correspond to the agricultural interest. It was actually the introduction of the preservation plans that sowed the roots of a conflict that came to characterize the development in Vigremyra between 1981–1982. The governmental preservation plans also paid considerable attention to an understanding of nature that cannot be proven in Vigremyra or any other wetland site, the idea of unspoiled

nature. In the following we shall observe how this problematic notion got to shape important parts of the preservation in 1986. By analyzing how the water system collaborated in the shaping of the cultural agent's wetland perception and interest, this article will also uncover how river Hå played a central role in the events that unfolded in Vigremyra.

Keywords

Water history and environmental history, Rogaland County, wetland, nature preservation, drainage

Innledning

Vigremyra er et våtmarksområde som er knyttet til Håelva nederst i vassdraget, nærmere bestemt mellom Vigre og Nesheim i Hå kommune i Rogaland.¹ En våtmark kan forstås som et fellesbegrep for områder som er rike på grunnvann, slike som myrer, tjern, deltaer, strandenger og grunne kystbukter.² I historisk sammenheng har våtmarker gjerne blitt forstått som ikke-landskaper.³ I denne artikkelen vil derfor våtmarker ofte refereres til som «impedimenter», altså enger, åkere eller jordområder som ikke kan betraktes som fruktbare nok til å drive jord eller skogproduksjon.⁴ Våtmarker har derimot ofte tiltrukket seg perifere interesser i form av jordbruksproduksjon gjennom «avvanning». Begrepet avvanning omfatter ulike metoder for bortføring av vann, slik som tørrelegging/senking av innsjøer og grøfteutgraving. Det sistnevnte innebærer at man graver ut grøftekanaler som kan motta og transportere bort grunnvann som blir drenert opp fra jorda gjennom dreneringsrør, noe som ofte har blitt praktisert i Vigremyra.⁵ I historiografisk sammenheng finnes det ikke veldig mye forskningslitteratur som problematiserer avvanning av våtmarker, men som miljøhistoriker Eva Jakobsson skriver: «Landscapes with a surplus of water also have their water history.»⁶

I det følgende skal vi se nærmere på konflikten som oppsto mellom statens verneinteresser og de lokale jordbruksinteressene i Vigremyra mellom 1981–1986. Dette var en periode som så introduksjonen av en ny diskurs som tok sikte på å verne landets våtmarker. Men statens nye våtmarkssyn skulle komme i strid med jordbruksinteressene. Maktstrukturen mellom de nasjonale og lokale aktørene skulle også komme til å karakterisere utviklingen som munnet ut i verningen av Vigremyra i 1986. Veringen var forankret i et syn på Vigremyra som urørt natur. På tross av dens virkelighetsfjerne premisser fikk tanken om det urørte legge solide føringer for verningen. Gjennom denne artikkelen kommer det også klart frem at Håelva selv påvirket periodens utvikling, ettersom vassdragets saktestrømmende grunnvann var delaktig i formingen av konfliktenes kjernepremisses. Håelvas vann ga nemlig livsgrunnlag til et floramangfold som staten tidlig på 1980-tallet ønsket å bevare, noe som ville kreve at grunnvannet under Vigremyras torv fortsatte sin sakte ferd mot havet. Konflikten oppsto som et resultat av at de lokale jordbrukerne ønsket å lede det samme vannet bort fra Vigremyra slik at den kunne kultiveres for jordbruksproduksjon.

Ved å undersøke de kulturelle/sosiale aktørene og samtidig forstå Håelvas vann som en sentral aktør blir det mulig å analysere relasjonen mellom menneskene og naturen. Ved å anvende et historisk perspektiv blir det også mulig å se at denne relasjonen tydelig lar seg observere gjennom et våtmarkssyn i endring. En nærmere analyse vil kaste lys over hvilken relasjon som eksisterte mellom Vigremyras kulturelle og naturlige aktører. I det følgende vil det derfor argumenteres for at verningen av Vigremyra bør forstås som et produkt av dualismen mellom menneskelig og ikke-menneskelig natur.

1. Steinnes 1987: 54–55.

2. For mer om dette se Lundberg 2020.

3. Lennqvist 2007: 17–18.

4. For mer om dette se Bækkelund 2019.

5. For mer om dette se Rivedal 2018.

6. Jakobsson 2013: 350.

Fagfelt, teori og forskningsspørsmål

Forskningen som er gjort i denne artikkelen, er hovedsakelig tilknyttet fagfeltene vannhistorie og miljøhistorie. I vannhistorisk sammenheng bør den norske historikeren Terje Tvedt nevnes. Han stiller seg nemlig kritisk til det han kaller «vannblindhet», og setter derfor søkelyset på vannets betydning for samfunnet.⁷ Men selv med en klar bevissthet rundt vannets samfunnskontekstuelle betydning finnes det mange måter å skrive vannhistorie på. Derfor bygger mye av forskningen som er gjort i denne artikkelen, på miljøhistoriske forståelser. Sentralt for miljøhistorisk forskning står relasjonen mellom mennesket og naturen. Ifølge den amerikanske historikeren J. Donald Hughes er miljøhistorie: «[...] a kind of history that seeks understanding of human beings as they have lived, worked and thought in relationship to the rest of nature through the changes brought by time».⁸ Den følgende avhandlingen skal derfor forstås som en vannhistorie sett gjennom en miljøhistorisk linse.

En slik historie vil kreve bevissthet rundt det faktum at Vigremyras grunnvann slutter seg til Håelva. Dette vil nemlig legge til rette for anvendelsen av et «vannsystemperspektiv». Gjennom et vannsystemperspektiv blir både Vigremyra, lokalsamfunnet og statsaktøren forstått som sammensmeltede komponenter i et større vannsystem. Håelva betraktes dermed som en helhet bestående av både kulturelle og naturlige aktører som påvirker hverandre gjensidig, og som knyttes sammen av vannsystemets strømmende vann. I sin forskning på Columbiaelva i USA anvender den amerikanske historikeren Richard White en lignende forståelse. Gjennom begrepet «Organisk maskin» betrakter han elvene som resultater av et menneskelig og ikkemenneskelig samspill. White konkretiserer dette ved å vise at Columbiaelva har blitt operert av mennesker, og at deres mangelfulle forståelse for hva de har skapt, faktisk har resultert i konstruksjonen av en organisk maskin.⁹ Han mener at elver er mer enn ren natur, og at et slikt syn kun anerkjenner begrepets organiske aspekt. Da står vi i fare for å mørklegge begrepets maskinelle del, altså alle metodene vi har anvendt for å omforme elvene.¹⁰ Gjennom den organiske maskinen forstås det kulturelle og det naturlige som sammensmeltet og gjensidig påvirkende. White mener at dette lar seg observere gjennom egenskapene energi og arbeid, som både elvene og menneskene deler: «Nature [...] is salmon swimming, the river flowing, and, I would add, humans fishing».¹¹ Vi skal se at denne forståelsen også lar seg etterprøve i Vigremyra.

Mot denne bakgrunnen stilles følgende forskningsspørsmål: Hvorfor og hvordan kulminerte utviklingen i Vigremyra mellom 1981–1986 med at myra ble vernet og omgjort til reservat? Hvilke interessemotsetninger eksisterte, og hvordan kommer de til syne? Og hvilken rolle spilte vannsystemet i denne utviklingen?

En kort våtmarkshistorie

Før vi går videre, blir det her gitt en kortere oversikt over våtmarkssynets utvikling. Som nevnt har jordbrukere ofte forstått våtmarkene som potensielle ressurser, noe avvanningsmetodene vitner om. Et dypere historisk dykk viser at avvanningspraksisen strekker seg tilbake til perioden 1000–1300-tallet. For øvrig skal det nevnes at metodene som introduseres i det følgende, har sitt opphav fra tidlig på 1800-tallet.¹² Våtmarken ble lenge for-

7. Tvedt 2016: 1.

8. Hughes 2006: 1.

9. White 1995: 108.

10. White 1995: 108–109.

11. White 1995: x–xi.

12. Jakobsson 2013: 353 og 359–161; Lennqvist 2007: 93–95.

stått som det man i Sverige kaller «vattensjuk».¹³ Denne typen vannlandskap vekket faktisk en slags menneskelig vannfrykt. Det ble dermed avgjørende å helbrede disse vannsyke områdene, slik at dyrkbare åkere kunne ta form. For å kunne forklare relasjonen mellom 16- og 1700-tallets danske befolkning og deres naturlige omstendigheter har miljøhistoriker Bo Fritzbøger anvendt begrepet «Det skadelige vand». Begrepet fremhever samtidens frykt for overskuddsvann samt behovet for å fjerne det, slik at jordene lot seg kultivere.¹⁴

Utover 1800-tallet ekspanderte avvanningspraksisen og slo rot i flere av verdens mer perifere samfunn. I Norge ble våtmarksoppdyrkingen etablert fra 1840-årene og utover. Denne prosessen ble muliggjort av grøftekanaler for vannavledning, og kanskje bør denne perioden døpes «Grøftegravings tiår». Grøftene var grunne, men brede, med en breddevariasjon på opp mot to meter og med dybder fra én til halvannen meter. Det Kongelige Selskap for Norges Vel var en sentral aktør i denne utviklingen. Fra 1850-årene subsidierte nemlig selskapet midler til store avvanningsprosjekter, slik som Furlandsmyra i Vestnes og Romsdal og Ustmyra. Staten engasjerte seg også i denne utviklingen. Med ønske om å helbrede landets vannsyke områder kom også de nasjonale myndighetenes vannfrykt til syne. I 1857 subsidierte staten hele 100 000 spesidaler til den riksomfattende myr dyrkingen.¹⁵

En annen avvanningsmetode som var klarere forankret i vassdragsregulering, var senking av innsjøer for innvinning av nye dyrkingsarealer. Om 1840-årene var grøftenes tiår, så må 1850-årene betraktes som sjøsenkingens desennium. Denne praksisen var i stadig vekst, og i takt med denne utviklingen ble flere av Norges indre farvann senket. Øyeren nedstrøms i Glommasvassdraget, Lesjvatnet i Gudbrandsdalslågen og Siemsvatnet er et utvalg av innsjøer som eksemplifiserer denne utviklingen. De to sistnevnte innsjøene var grunne, med lave og flate strandsoner, men samtidig var det også disse våtlandskapene som huset bygdens mest produktive gårder. Uttrykket «nye vil ha mer» kan muligens avsløre motivene bak sjøsenkingspraksisen. Kanskje var det slik at selv den mest produktive gårdsdriften kunne utvides, ettersom praksisen medbrakte nye dyrkbare marker? Disse mulighetene tiltrakk seg et stort antall jordbruksaktører, alle som en med tørre drømmer for arealene som gjennom avvanning kunne omstøpes fra impedimenter til dyrkbare åkere. Langs Gudbrandsdalslågen tok en interessearena form utover 1850-årene. Her var både statsagronomen og den regionale kanalsjefen sterkt involverte aktører. Det ble også stiftet et privat interesseselskap bestående av lokale grunneiere.¹⁶

Den svenske miljøhistorikeren Jørgen Lennqvist har også analysert våtmarksutviklingen. Hans forskning avdekker at ulike avvanningsmetoder ofte har blitt betraktet som positive naturinngrep ettersom større områder har blitt tatt i bruk på nye måter. «Dikningshegemonin», som Lennqvist betegner dem, var en idé med opphav i en gruppe aktører som helt tilbake til tidlig middelalder hadde gravd grøfter i Sveriges våtmarker. Praksisen skapte produktive jorder ut av ubrukelige impedimenter og ble derfor betraktet av denne aktørgruppen som en ønskelig utvikling, i samsvar med nasjonale interesser. Dikningshegemonin fikk dermed en nasjonalistisk dimensjon. 1800-tallet ble også i Sverige grøftenes, tørrleggingens og sjøsenkingens århundre. Ulike avvanningsmetoder ga konkrete resultater, faktisk i så høy grad at det nasjonaljuridiske lovverket ble justert for å gjøre praksisen minst mulig kompleks. Avvanningsinteressen var så betydelig at den endret på prioriteringen mellom diverse vanninngrep. På nasjonalt nivå ble eksempelvis elvekanaliseringer og vannverksoppføringer bare gitt sekundær prioritering.¹⁷

13. Jakobsson 2013: 349.

14. Fritzbøger 2009: 81–91.

15. Gjerdåker 2002: 25 og 27.

16. Gjerdåker 2002: 25–26.

17. Lennqvist 2007: 61–62; Jakobsson 2013: 360–361.

Når vi beveger oss tilbake til Norge og Jæren, vil vi se at 1850-årene brakte med seg et ønske om forandring innen jordbruket. De innovative 1850-årene var sterkt karakterisert av bedre redskaper, rikere gjødseltilgang samt nye fremavlede plantearter. Men det steindekkede jærsk jordsmønnet la samtidig begrensninger for de nye kultiveringsmulighetene. Dermed lot nyvinningene seg vanskelig utnytte. Men ettersom tørrlegging og senking av regionens innsjøer kunne sikre nytt land, tok tanken om forandring stadig større plass i den lokale diskursen. Denne utviklingen slo for alvor rot i det jærsk jordbrukssamfunnet fra midten av tiåret, og det var nettopp under denne perioden at man kunne skimte starten av senkingen og tørrleggingens tid. Fra 1863–1953 ble 20 innsjøer og myrer tørrlagt. Stokkavatnet (på dagens Forus) var regionens mest omfangsrike avvanningsprosjekt.¹⁸ På Sør-Jæren startet ikke denne prosessen før på 1880-tallet, men i løpet av dette tiåret eskalerte våtmarksforandringen i stor skala, og gjennom ulike avvanningsmetoder tok dyrkbare åkere form. Senking, uttapping og tørrlegging av innsjøer/myrer skapte nye arealer for et stort antall jordbrukere. Men de nye arealene var også underlagt spesifikke hydrologiske premisser. De måtte nemlig justeres etter vannets vei i landskapet. Grunnvannet som ble tappet og ført ut mot havet, var altså et resultat av en prosess som ble gjort mulig av gravitasjonens kraft. De samme arealene var også avhengige av konstant oversyn ettersom det her var snakk om vann i bevegelse.¹⁹

Figur 1. Avvanningen av Sør-Jæren var et utbredt fenomen. Her dreneres Roslandsåna mellom to vann i nærheten av Bryne.

(Kilde: Nordvik 1987: 29).

18. Eggebø 1992: 19–20.

19. Lennqvist 2007: 275.

Rundt århundreskiftet la arealutvidelsen på Sør-Jæren stadig flere våtmarker under seg. I løpet av perioden 1901–1907 ble hele 22 750 våtmarksdekar på Jæren og i Dalane omgjort til kultiveringsarealer, noe som resulterte i at nesten halvparten av Rogalands dyrkingsarealer omfattet Jærens «nye» åkere. Mellom 1908–1917 ble ytterligere 13 575 dekar innvunnet, hvorav hele 9 200 omfattet Jærens våtmarker. Den samlede arealveksten i Time kommune fra 1865–1907 har blitt estimert til omtrent 9400 dekar. Sytti prosent av disse ble vunnet mellom 1885–1907.²⁰ Vannavledningen var fysisk krevende, og det ble skapt store energimengder gjennom jordbrukernes spadetak så vel som fra vannet som strømmet bort fra de nye åkrene. Men praksisen omfattet også ideologi. Dette blir synlig ved å peke på at det tunge arbeidet tiltrakk seg stor begeistring som i sin tur la rammene for et større lokalengasjement.²¹ Et sentralt trekk ved den kollektive identiteten man møter på Sør-Jæren i dag, er nemlig jærbuens forståelse av seg selv som hardtarbeidende. Kanskje har en porsjon av denne forståelsen opphav fra 1800-tallets våtmarksendring? Det som er mer sikkert, er at begeistring som ble vekket, kan forstås som nok et aspekt av det perifere våtmarkssynet, og at vannsystemer også er produkter av tankene vi tilknytter dem.

Avvanningen resulterte altså i arealvekst, og avkastningen kom i form av dyrkbare åkere. Fra et jordbruksperspektiv speiler avvanningen synet på våtmarkene som potensielle ressurser nettopp fordi de kunne omformes og tilpasses for nydyrking. Under den omtalte perioden ser vi et våtmarkssyn i endring. De ble ikke lenger betraktet som ikke-områder, men heller som ressurser. De ulike avvanningsmetodene som her har blitt behandlet, tegner også et bilde av en sammensmeltet relasjon mellom menneskene og naturen. Dette lar seg blant annet observere gjennom energidannelsen som oppsto i samspillet mellom menneskene og Jærens vann. Periodens omfattende grøfteutgraving peker også i samme retning. Konstruksjonen av slike systemer tåkelegger nemlig grensene mellom det naturlige og det kulturelle og gir dermed liv til en organisk maskin.²² I det følgende skal vi se at også Vigremyra har blitt tappet for grunnvann.

En nasjonal våtmarksvekkelse

På 1970-tallet tok en ny og globalisert miljødiskurs med røtter fra 1960-tallet form. Dette ble synlig gjennom en omfattende internasjonal bevegelse på flere arenaer, blant annet politisk og vitenskapelig.²³ Miljøvernspørsmålet fikk dermed nye premisser, som i sin tur påvirket våtmarksforståelsen, et fenomen som i det følgende tiåret skulle få ringvirkninger i Håelvas nedslagsfelt. I kjølvannet av miljøbevegelsens fremtreden ble en av tiårets mange internasjonale miljøkonferanser avholdt i Ramsar i Iran i 1971. Foran øynene til representanter for 23 suverene stater samt åtte internasjonale organisasjoner ble det i Ramsar besluttet hvordan klodens våtmarker i fremtiden burde bevares og forvaltes i henhold til spesifikke økologiske prinsipper. Disse diskusjonene resulterte i det som for ettertiden ble kjent som «Ramsarkonvensjonen».²⁴

Den 14. juni 1974 sluttet Norge seg gjennom kongelig resolusjon til Ramsar-konvensjonen, og en måned senere undertegnet den norske stat en forpliktende avtale som knyttet landet til denne. Avtalen ble ratifisert og satt i kraft fra og med 21. desember 1975.²⁵ Norge

20. Nordvik 1987: 26–28.

21. Nordvik 1987: 27.

22. Jakobsson 2013: 349–350 og 363–364.

23. For mer om dette se Berntsen 1994.

24. Berntsen 1994: 191–192.

25. Ramsar 1975.

forpliktet seg dermed til å ivareta egne våtmarker. Ledet av et våtmarkssyn i endring gikk norsk miljøpolitikk gjennom betydelige omveltninger, noe Miljøverndepartementets nasjonale våtmarkskampanje fra 1976 eksemplifiserer. Denne kampanjen fremmet nemlig konkrete bevaringstiltak i tråd med Ramsarkonvensjonen. Europarådet dømte også dette året til: «Våtmarksåret 1976», noe som på flere måter illustrerer den økologiske ideologiens vekst og status samt fotfestet den hadde etablert. Våtmarken var oppdaget.²⁶ Våtmarkskampanjen var en koalisjon hovedsakelig bestående av Miljøverndepartementet og ulike interessegrupper som: Norges -Jeger og Fiskerforbund, Norsk Zoologisk Forening og Norges Naturvernforbund.²⁷ Gjennom betydelige investeringer ble altså bevaring av landets våtmarker satt på den nasjonalpolitiske agendaen.

Men realiseringen av de nye forpliktelsene ville kreve mer pragmatiske og mer riksomfattende tiltak enn våtmarkskampanjen alene. I stortingsproposisjon nr. 77 (1979–1980) for Verneplan II redegjorde Olje- og energidepartementet for den norske Ramsar-forpliktelsen: «I denne erkjennes de grunnleggende økologiske funksjoner som våtmarksområdene har.»²⁸ Det måtte derfor arbeides systematisk for å oppnå et nasjonalt våtmarksvern. Under benevnelsen av naturvitenskapelige verneinteresser i norske vassdrag omtaltes våtmarkene som viktige naturvitenskapelige verneobjekter. I stortingsproposisjonen kunne man også lese at: «Særlig våtmarksområdene har en verneverdi i seg selv som rike produksjonsområder, som livsgrunnlag for en egenartet flora og fauna. I denne sammenheng har de sin store naturvitenskapelige betydning.»²⁹ Videre het det: «I denne sammenheng representerer Norge et viktig område og vi har en ubetinget internasjonal forpliktelse til å finne frem til og sikre uberørte områder for studier av geosystemer, som vi med sikkerhet vet kan bevares for ettertiden.»³⁰ Her ser vi at våtmarkens verdi hadde økt i statens øyne, faktisk i så høy grad at den på tampen av 1970-tallet legitimerte betydelige rikspolitiske ressursinvesteringer.

Stortingets bruk av urørtbegrepet er interessant. Urørtbegrepet er historisk betinget, ettersom dets betydning varierer over tid. Det er nemlig begrepets premisser og ikke begrepet i seg selv som er i kontinuerlig endring.³¹ Stian Johannesens analyser av Naturvernforbundets publikasjoner og politiske dokumenter viser at urørtbegrepet i 1909 ble brukt som en konkret beskrivelse av upåvirket natur. Årene 1952–1970 ga derimot opphav til en mer flytende begrepsbruk. I motsetning til fullstendig urørt natur kunne man under denne perioden bare finne «mest mulig», «noenlunde» eller «relativt» urørt natur.³² På tross av begrepets varierende kjernepremisser peker det i retning av større kvantum urørt natur. Men ettersom begrepets validitet svekkes i takt med dets temporære premisser, blir et slikt kvantum vanskelig å observere. Selv i distanserte områder som Arktis, Sahara og Amazonas er det mulig å spore kulturelle avtrykk, om enn ikke ved første øyekast. Helt siden mennesket først sto oppreist og tok ilden i bruk og produserte verktøy av trær og steiner, har naturen blitt berørt. Urørt natur er en vestlig tankekonstruksjon som ble fremdyrket i romantikken, med opphav i industrialismens introduksjon av mer omfattende naturinngrep enn dem man hadde sett før det 19. århundret. Gjennom denne linsen skilte man naturinngrep som steingjerdebygging, redskapsutvikling, jordkultivering og kvernedrift fra de større naturinngrepene som den industrielle fremveksten introduserte. Mot denne bakgrunnen kan det

26. Berntsen 1994: 190–193.

27. Berntsen 1994: 193.

28. Prop. 77 (1979–1980), s. 13.

29. Ibid.

30. Ibid.

31. Johannesen 2017: 54.

32. Johannesen 2017: 128.

argumenteres for at urørtbegrepet har bidratt til å svekke forståelsen av mennesket og naturen som sammensmeltet.³³

Problemet med urørtbegrepet kommer til syne når det benyttes av myndigheter med juridisk makt for å legitimere handling. Historiker Kristin Asdal skriver at vitenskap har blitt benyttet til å kvantifisere natur. Gjennom det hun kaller «innskrivingsteknikker», ble: «[...] naturobjekter omgjort til tallstørrelser». Videre argumenterer hun med at: «Disse tallstørrelsene var igjen det som ga opphav til politiske inngrep, som åpnet for handling og kontroll fra statlige myndigheter.»³⁴ Urørtbegrepet kan forstås som en slik tallstørrelse, og dermed kan også Stortingets begrepsbruk forstås som en metode for å legitimere politisk handling. I lys av dette kan vi si at et begrep med varierende premisser uten historisk forankring i kombinasjon med behovet for politisk handling fikk bestemme hvorvidt Vigremyra burde bevares eller forvaltes. Vi skal nå se nærmere på tiltakene som regjeringen iverksatte, og observere at Miljøverndepartementet anmodet landets fylkesmenn om å utarbeide verneutkast for fylkenes myrområder, noe som også fant sted i Rogaland.³⁵ Slik introduseres også våtmarken Vigremyra, en myr som etter Ramsar-verningen av 1986 skulle bli omtalt som Vigre naturreservat.

Figur 2. Flyfoto av Vigre. Vigremyra er markert som nummer 27. Øverst i bildet ser vi Håelvas nederste strømninger, nederst til venstre slår Nordsjøens bølger innover land.

(Kilde: Moen 1975: 104).

Myrundersøkelser i Håelvas nedslagsfelt

Den 16. august 1976 ble Fylkesmannen i Rogaland bedt av Miljøverndepartementet om å skissere et verneutkast for fylkets myrer.³⁶ Dette utkastet sto forankret i førstemanuensis Kåre Arnstein Lyes (Botanisk institutt ved Norges Landbrukshøgskole) og botanikeren

33. Jakobsson 1996: 25.

34. Asdal 2011: 39.

35. SAST. Rogaland Landbruksselskap, 125: 1981–1982. Saksarkiv. Verneplan for myrer i Rogaland 1981. Utkast til verneplan for myrer i Rogaland fylke. Side: 3 og 6.

36. SAST. Rogaland Landbruksselskap, 125: 1981–1982. Saksarkiv. Verneplan for myrer-Vigremyra 1976. Brev fra Miljøverndepartementet til Fylkesmannen i Rogaland den 16.08.1976.

Asbjørn Moens (Universitetet i Trondheim) analyser.³⁷ Universitetet i Trondheim hadde i 1975, på vegne av museet Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab (botanisk avdeling), publisert en rapport basert på Moens myranalyser i Rogaland. Her kom det frem at myrarealet på Vigre, som senere ble kalt Vigremyra, ble ansett som særlig verneverdig.³⁸ Moens undersøkelser omfattet et område bestående av to myrer som Lye allerede i 1966 hadde kategorisert som verneverdige. Moen hadde i 1971 selv utført analyser i dette området, men på tross av det flate og oversiktlige jærlandskapet viste det seg svært vanskelig for botanikeren å lokalisere begge myrene. Moen hadde gjennom lokalkjent ledsagelse kun rukket å oppspore den ene myra, den han hadde navngitt «Lokalitet 26. Myr mellom Vigre og Reime, Hå». I lys av områdets mange grøftekanaler klassifiserte han myra som uten verneverdi: «Området er under oppdyrking, og de dype kanaler som er gravd vil klart nok i løpet av noen år endre vegetasjonsbildet drastisk.»³⁹ Men myra han ga navnet «Lokalitet 27. Myr mellom Vigre og Nesheim, Hå», skulle derimot vise seg å bli langt vanskeligere å finne. Moen skriver:

I 1966 foreslo professor Eilif Dahl og førsteamanuensis Kåre Arnstein Lye «to Schoenus-myrer på henholdsvis Vigre og Reime» vernet, Den ene klarte jeg i 1971 å finne fram til (lokalitet 26), mens den andre ikke lot seg oppspore.⁴⁰

Denne snodige hendelsen resulterte i at botanikeren utelukkende baserte sin vurdering på Lyes rapport av 1973, som allerede var fremlagt for Miljøverndepartementet. På tross av dette kan man i rapporten lese at lokalitet 27 ble ansett som et av Rogalands mest verneverdige myrarealer. Moen vurderte myra mellom Vigre og Nesheim som særlig verneverdig, men stilte seg skeptisk til Lyes foreslåtte arealomfang, som kun omfattet en beskjeden omkrets på 125 dekar. Moen mente derimot at den geografiske skalaen ikke var tilstrekkelig hvis målsettingen var å unngå at fremtidig kanalutgraving skulle påvirke myra. Om en arealutvidelse allikevel ikke ble vektlagt, mente han at de tilgrensende arealenes rådighet måtte innskrenkes. Videre pekte han på myras spesifikke verneverdier, slik som dens særegne vegetasjon og da særlig plantene: svarttopp, kjevlestarr, engstarr, nebbstarr, breimyrull, gulsildre og brunskjene. Han hevdet også at større områder av Jærens fortidige landskap hadde vært dekket av planterike myrer, men at diverse avvanningsprosjekter hadde endret jærlandskapet, slik at bare bruddstykker av dette vegetasjonsmangfoldet fremdeles eksisterte.⁴¹

Verneutkast for Rogalands myrer

Moens rapport av 1975 tjente ikke alene som vitenskapelig grunnlag for fylkesmannens verneutkast. Det krevdes nemlig supplerende analyser. I 1975 fikk fylkesmannen bevilget midler fra Miljøverndepartementet, slik at faglig assistanse kunne hyres inn for å styrke utkastets validitet, og i løpet av sommeren 1978 ble det utført nye analyser. Med dette som base og i konsensus med Moens rapport utformet fylkesmannen i 1981 sitt verneutkast for myrer i Rogaland.⁴² Her ble myra som Moen ikke maktet å finne i 1975, navngitt Vigremyra. Verningen bunnet ut i myras plantemangfold, hvor dvergjamne, engmarihand,

37. SAST. Rogaland Landbruksksselskap, 125: 1981–1982. Saksarkiv. Verneplan for myrer i Rogaland 1981. Utkast til verneplan for myrer i Rogaland fylke. Side: 3 og 6.

38. Moen 1975: 103–105.

39. Ibid.

40. Moen 1975: 106.

41. Ibid.

breimyrrull, sveltull, tvebostarr, blåstarr, gulsildre, jåblom, svarttopp og brunskjene hadde vekket naturvitenskapelig interesse. Sistnevnte ble særlig fremmet, ettersom forekomsten var den eneste gjenværende på Jæren. Myrer rike på brunskjene hadde ifølge fylkesmannen tidligere fargelagt jærlandskapet, men tidlig på 1980-tallet fantes den kun på et avgrenset område nedstrøms i Håelva. Vigremyra ble derfor ansett som verneverdig, og den formet verningsens grunnpremisser. Formålet omhandlet bevaring av plantelivet og da særlig den svært betydningsfulle brunskjenen.⁴³

Figur 3. Her vises brunskjenen. På latinsk: «*Schoenus ferrugineus*».

(Kilde: *Schoenus ferrugineus*, brunskjene [Bilde]. (2018). Hentet fra: <https://snl.no/brunskjene>).

Fra et botanisk ståsted skiller verneutkastet seg markant fra Moens rapport. Det var nemlig bare svarttopp, breimyrrull, gulsildre og brunskjeneplantene som i 1981 fremdeles ble ansett som verneverdige. Kjevlestarr, engstarr og nebbstarr, som Moen tidligere hadde fremhevet, ble ikke lenger viet samme interesse.⁴⁴ Det er også påfallende at verningen av 1981 sto forankret i en spesifikk tilnærming. Fremfor en totalverning av hele Vigremyra ble det nemlig fra fylkesmannens side heller foreslått at et svært selektivt planteutvalg skulle vernes. Denne tilnærmingen kan forstås gjennom begrepet punktfredning, som innebærer at utvalgte objekter i et område, slik som trær, planter eller dyr, blir vernet fremfor en verning av området selv. Punktfredning er et fortidig fenomen med røtter tilbake til 1800-tallets Norge. Halvøya Bygdøy, som befinner seg innerst i Oslofjorden, var etter alt å dømme det første naturobjektet som falt under et slikt vern, en utvikling vi kan tilknytte perioden mellom 1810–1877.⁴⁵ Men det er også bemerkelsesverdig at utkastet for Vigremyra i 1981 faktisk ikke inkluderte Moens ønske om arealutvidelse. Botanikerens interesseområde hadde nemlig omfattet 125 dekar, mens fylkesmannens utkast fremmet et langt mer innskrenket verneområde på drøye 50 dekar.⁴⁶ Arealreduksjonen ble forklart ved å peke på den intensive grøfteutgravningen som hadde foregått mellom 1975–1980. Ifølge fylkesmannen representerte nemlig de 50 gjenværende dekarene myras mest verneverdige del. Dette arealet ble fremdeles betraktet som intakt og ble derfor objekt for et revidert grenseforslag.⁴⁷

42. SAST. Rogaland Landbruksselskap, 125: 1981–1982. Saksarkiv. Verneplan for myrer i Rogaland 1981. Utkast til verneplan for myrer i Rogaland fylke. Side: 6.

43. SAST. Rogaland Landbruksselskap, 125: 1981–1982. Saksarkiv. Verneplan for myrer i Rogaland 1981. Utkast til verneplan for myrer i Rogaland fylke. Side: 54–55.

44. Moen 1975: 106.

45. Berntsen 2011: 35–36.

46. SAST. Rogaland Landbruksselskap, 125: 1981–1982. Saksarkiv. Verneplan for myrer i Rogaland 1981. Utkast til verneplan for myrer i Rogaland fylke. Side: 54–55.

47. SAST. Db-L0033-Fylkesmannen i Rogaland Miljøvernnavdelingen. 471.1 Verneplan for myrer 1970–1980. Brev fra Fylkesmannen i Rogaland til Miljøverndepartementet den 30.10.1980.

De to aktørene var derimot enige om verningsens grunnpremiss, nemlig at avvanningspraksisen påvirket Vigremyra i negativ retning. Her kan vi også skimte Håelvas aktørrolle. Elvas grunnvann hadde både dannet avvanningens premisser og gitt livsgrunnlag til en naturtype som var rik på mangfold. Som følge av vannuttappingen sto dette mangfoldet nå i fare, noe fylkesmannen mente ville få uante konsekvenser. Vigremyra var ikke lenger en vannsyk mark, men et verneverdig vegetasjonsmangfold. Håelva var altså selv delaktig i relasjonsendringen mellom menneskene og naturen i Vigremyra. Verneutkastet tilbyr også interessant lesing i henhold til den hyppige bruken av urørtbegrepet. Punktfredningen av Vigremyra falt nemlig under vernekategorien naturreservat, med hjemmel i naturvernloven av 19. juni 1970.⁴⁸ Under § 8 for naturreservater het det:

Områder som har urørt, eller tilnærmet urørt natur eller utgjør en spesiell naturtype og som har særskilt vitenskapelig eller pedagogisk betydning eller som skiller seg ut ved sin egenart, kan fredes som naturreservat. Et område kan totalfredes eller fredes for bestemte formål som skogreservat, myrreservat, fuglereservat eller liknende.⁴⁹

Med henvisning til samme lov omtalte fylkesmannen naturreservat-kategorien på følgende måte: «[t]ilnærmet urørte naturområder av særlig verdi, ofte av mindre omfang, som gis forholdsvis strenge vernebestemmelser».⁵⁰ Dermed fikk altså urørtbegrepet legges betydelige premisser for verningen.

Figur 4. Teknisk skisse av fylkesmannens verneutkast for Rogaland.

(Kilde: SAST. 125: Rogaland Landbrukssekskap 1981–1982. Saksarkiv. Verneplan for myrer i Rogaland 1981. Utkast til verneplan for myrer i Rogaland fylke. Side 41).

48. Dette er en overordnet lov som omfatter bruk av natur og miljø. I 2009 ble naturmangfoldloven vedtatt. Denne loven erstattet naturvernloven. For mer om dette se Jakobsen 2019.

49. Naturvernloven 1970: § 8.

50. SAST. Rogaland Landbrukssekskap, 125: 1981–1982. Saksarkiv. Verneplan for myrer i Rogaland 1981. Utkast til verneplan for myrer i Rogaland fylke. Side: 30.

Den lokale vreden vekkes

Fylkesmannens myrutkast omfattet de åtte myrområdene Brekke i Karmøy kommune, Kulthaug i Sauda kommune, Øyastøl i Hjelmeland kommune, Storamyr i Sola kommune, Viermyr i Gjesdal kommune, Trollhaug i Time og Bjerkreim kommune samt Reime og Vigremyra i Hå kommune.⁵¹ Utkastet vekket jordbrukernes skepsis, og motviljen lot ikke lenge vente på seg. Konfliktene som tok form tidlig på 1980-tallet, var karakterisert ved jordbruksinteresser og miljøverninteresser i opposisjon. I flere av myrområdene fantes det nemlig gode dyrkingsmuligheter samt planer for å konstruere kulturbeiter.⁵² Jordbrukerne ville nødvendigvis underlegges restriksjoner, og protestene deres var i stor grad en prinsipiell motstand rundt statlig innblanding. Som nevnt har våtmarker, i historisk sammenheng, presumptivt blitt forstått som nyttige områder som kunne omstøpes til kultiveringsarealer gjennom avvanning. Men våtmarkene var langt mer enn næringsveier og handelsvarer. Våtmarkene representerte lange tradisjoner, og det var først i kjølvannet av den nye og plutselige statlige våtmarksinteressen at den lokale vreden våknet til live. Utrustet med all sin juridiske makt kom staten utenfra, med et nytt våtmarkssyn som attpåtil truet jordbrukernes villkår. Her ble interessekonflikten grunnpremissen skapt. For i motsetning til staten hadde jordbrukerne i århundrer ansett våtmarkene som potensielle verdier både økonomisk og ideologisk.

I en avisartikkel uttalte fylkesmannens naturverninspektør Bjørn S. Berg at det opprinnelige verneutkastet for Rogaland omfattet 30 myrområder. Samtidig påpekte han at fylkesmannen hadde besluttet å innskrenke antallet myrlandskaper til kun åtte, og at dette kom på bakgrunn av en vektning av myrenes vernepotensial opp mot jordbruksinteressene de representerte. Men Berg protesterte mot egen etat og beslutningen den hadde fattet. Han kritiserte innskrenkingen og mente at det reviderte estimatet var altfor lavt: «Vi burde absolutt hatt flere myrer med i planen.»⁵³ Den samme artikkelen tilbyr meget interessant lesing, da den også gir et konkret eksempel på motviljen fylkesmannen møtte fra jordbruksaktørene. En av dem var grunneier Elias Vatne ved Storamyr på Tananger. Ifølge Berg var planen for Storamyr å oppføre en tursti som ville tilby lokalbefolkningen et fascinerende rekreasjonsområde hvor myras dyre- og planteliv kunne studeres. Konflikten oppsto som følge av at disse turstiplanene ikke kunne forenes med grunneierens interesse. Han brukte nemlig store deler av myra som dyrebeite, og i sin frustrasjon uttalte grunneieren:

Poenget er at myra ikke er noe uberørt område. I alle år har dyr beitet på myra, og selve myra er merket både av torvskjæring og av dreneringsgrøfter. Først ble området her utpekt til boligutbygging. Når så husene kommer må vi avgi enda mer områder fordi folk skal få friområder. Det blir overhodet ikke vist respekt for dem som eier noe jord.⁵⁴

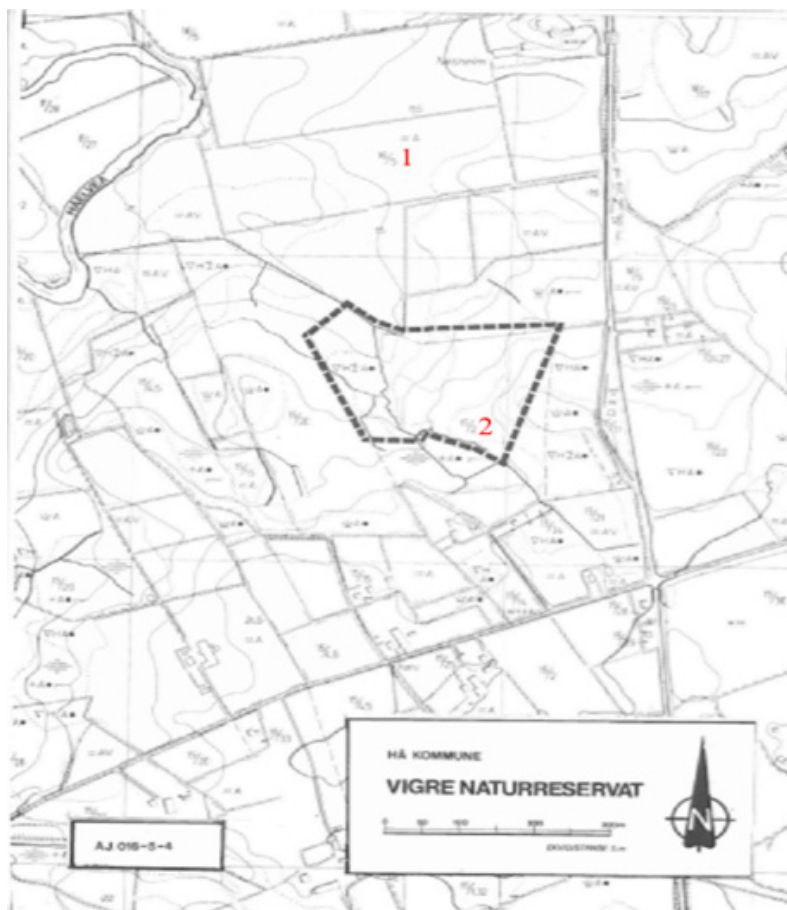
Uttalelsen er til å ta og føle på. At interessene i Storamyr kolliderte så ettertrykkelig med hverandre og ga liv til en bitter konflikt, er i seg selv interessant. I tillegg er det også meget interessant å observere at urørtbegrepet hadde blitt benyttet av fylkesmannen og andre involverte aktører i så stor grad at selv grunneieren gjennomskuet dets falske premisser. Storamyraktørens tordentale tilbyr også et innblikk i den generelle jordbruksmentaliteten, både i henhold til statlig innblanding, men også i henhold til verneplanene og innskrenkningene de ville medføre.

51. SAST. Rogaland Landbruksselskap, 125: 1981–1982. Saksarkiv. Verneplan for myrer i Rogaland 1981. Utkast til verneplan for myrer i Rogaland fylke. Side: 43–57.

52. Sveen, 1983, s. 10.

53. Sveen, 1983, s. 15.

54. Ibid.

Figur 5. Fylkesmannens verneutkast for Rogaland. Kart over Vigremyra. Nr. 1: Nærlands eiendom, Nr. 2: Vigres eiendom, som altså befant seg innenfor selve myrområdet.

(Kilde: SAST. 125: Rogaland Landbrukssekskap 1981-1982. Saksarkiv. Verneplan for myrer i Rogaland 1981. Utkast til verneplan for myrer i Rogaland fylke. Side 54).

Striden i Vigremyra – jordbruksinteresser vs. verneinteresser

Helt siden 1974, når verningen av Vigremyra først ble satt på agendaen, hadde Miljøverndepartementet ført en åpen dialog med grunneierne, som blant annet hadde blitt invitert med på vernebefaringer.⁵⁵ Men de statlige verneinteressene skulle allikevel møte sterk lokal motvilje, hovedsakelig fra grunneierne Endre Vigre og Njål og Alf Nærland.⁵⁶ Med tanke på at Vigremyra befinner seg midt i selve hjertet av norsk landbruksproduksjon, blir det fra et lokal-kommunalt perspektiv vanskelig å hevde at verningen og de medfølgende restriksjonene ville tjene til områdets beste. Vigremyra hadde også en betydelig kommunaløkonomisk verdi, ettersom jordbruket forsørget Hå kommune med vitale inntekter. Hå landbruksnemnd var også tungt involvert i denne konflikten. På kommunalt plan forvaltet denne aktøren landbrukspolitikken og talte jordbrukernes sak.⁵⁷ I møtet med statens verneinteresser var grunneierne dermed utrustet med et kommunalpolitisk apparat. Kon-

55. SAST. Rogaland Landbrukssekskap, 125: 1981–1982. Saksarkiv. Verneplan for myrer-Vigremyra 1976. Brev fra Miljøverndepartementet til Fylkesmannen i Rogaland den 16.08.1976.

56. Endre Vigre eide gårdsbruket som gjennom den byråkratiske terminologien fylkesmannen anvendte i verneutkastet, ble omtalt som gårdsbruksnummer/bruksnummer-15/2. Njål og Alf Nærland eide gårdsbruksnummer/bruksnummer-16/5.

57. Hå Landbruksnemnd erstattet myndigheten til det som tidligere het Hå jordstyre. For mer om dette se Hansen 2013.

fliktens kjerne omhandlet hvorvidt vannet skulle fjernes eller bevares. Om myruttappingen opphørte, kunne man sikre plantenes livsvilkår, men en slik handling ville samtidig ramme den lokal-kommunale inntekten og vice versa. Fra denne vinkelen ser vi altså at Håelvas vann la klare føringer for konflikten i Vigremyra.

I tråd med egne interesser frarådet de kommunale aktørene verningen, særlig i frykt for hva restriksjonene ville koste den kommunale inntekten. I fylkesmannens brev til grunneierne het det: «Fylkesmannen vil be om at ingen inngrep skjer i dette området (i form av grøfting, dyrking e.l.) til det blir endelig avklart om området skal fredes ved kongelig resolusjon.»⁵⁸ Dette ville i høy grad ramme jordbruksinntektene, og grunneierne responderte dermed ved å fremlegge saken for Hå Landbruksnemnd. Vigremyra var altså blitt en konfliktzone. Landbruksnemndas møtereferat av 7. januar 1981 stadfester at komiteen enstemmig vedtok å fraråde verningen. Om Vigremyra allikevel skulle falle under vern, mente komiteen at både Vigre og Nærland måtte kompenseres økonomisk i samsvar med de årlige inntektstapene verningen ville medføre.⁵⁹

Ifølge landbruksnemndas beregninger omfattet gårdene til Steinar og Gudmund Nærland et totalareal på 456 dekar med dyrkbar jord.⁶⁰ Punktfredningen i Vigremyra ville bare omfatte fem av Nærlands 456 dekar, noe som ifølge landbruksnemnda ikke ville ramme driftsgrunnlaget. På tross av forholdene ble det enstemmig vedtatt å fraråde verningen. Kildematerialet som her er undersøkt, indikerer også at landbruksnemnda må ha vært av en bestemt prinsipiell oppfatning. De mente nemlig at det holdt med å verne en myr i Hå og pekte på det nærliggende myrområdet Reime, som etter all sannsynlighet skulle vernes.⁶¹ Denne oppfatningen må ses i sammenheng med landbruksnemndas mandat. Som kommunal forvalter av landbrukspolitikken talte dette organet for samtlige private jordbruksaktører, med interesser som befant seg innenfor kommunegrensen. Det eksisterte altså et interesseforhold mellom landbruksnemnda og jordbrukerne. I 1982 ble Vigres sak drøftet av landbruksnemnda. Hans eiendom besto av totalt 134 dekar, og for å opprettholde en selvstendig og bærekraftig gårdsdrift mente komiteen at hele dette arealet måtte forbli disponibelt. Vigres bruksareal omfattet 50 dekar med dyrkbar myr, men hele 45 av disse ville gå tapt om verningen ble iverksatt. Dette ville kneble gårdsdriften, ettersom han kun ville sitte igjen med et beskjedent bruksareal på rundt 76 dekar.⁶²

I likhet med landbruksnemnda stilte Hå formannskap seg på jordbrukernes side da de frarådet verningen: «Vigremyra bør ikkje fredast p.g.a. dei driftsmessige konsekvensar dette vil få for jordbruket i området.»⁶³ Saken vakte lokal oppmerksomhet og ble dekket av media. Til lokalavisen uttalte formannskapet: «Vigremyra er delvis interessant som dyrkbart areal, og bør derfor ikkje fredast.»⁶⁴ Her ser vi et utvidet konfliktbilde, for det handlet ikke lenger utelukkende om en statlig verneinteresse i strid med et knippe grunneieres jord-

58. SAST. Db-L0033-Fylkesmannen i Rogaland Miljøvernnavdelingen. Saksarkiv. 471.1 Verneplan for myrer 1970–1980. Brev fra Fylkesmannen i Rogaland til berørte grunneiere den 30.10.1980.

59. IKAR. Hå kommune. Rådmannen. Saksarkiv. Arkivnr. 460-461. 1986–1990. 46 Vern av myrområde på Vigre og Reime. Hå Landbruksnemnd møtebok. Referat fra behandling av sak 6/82 i møte den 07.01.1981.

60. Steinar og Gudmund Nærland overtok gårdsbruket til Alf og Njål Nærland den 01.01.1982. For mer om dette se: IKAR. Hå kommune. Rådmannen. Saksarkiv. Arkivnr. 460-461. 1986–1990. 46 Vern av myrområde på Vigre og Reime. Hå Landbruksnemnd møtebok. Referat fra behandling av sak 6/82 i møte den 07.01.1982.

61. IKAR. Hå kommune. Rådmannen. Saksarkiv. Arkivnr. 460-461. 1986–1990. 46 Vern av myrområde på Vigre og Reime. Hå Landbruksnemnd møtebok. Referat fra behandling av sak 6/82 i møte den 07.01.1981.

62. IKAR. Hå kommune. Rådmannen. Saksarkiv. Arkivnr. 460-461. 1986–1990. 46 Vern av myrområde på Vigre og Reime. Hå Landbruksnemnd møtebok. Referat fra behandling av sak 6/82 i møte den 07.01.1982.

63. IKAR. Hå kommune. Rådmannen. Saksarkiv. Arkivnr. 460-461. 1986–1990. 46 Vern av myrområde på Vigre og Reime. Brev fra Hå kommune rådmannen til Fylkesmannen i Rogaland den 20.04.1982.

64. Jærbladet, 1982, s. 3.

interesser i et perifert våtlandskap. Men jordbruksinteressene fikk en kald mottagelse, ettersom den statlige forståelsen for den lokale aktørinteressen uteble. Fra statlig hold hadde denne forståelsen sunket til bunnen i Vigremyra og sammen med grunnvannet tilsluttet seg elveløpet for så å bli skylt ut i det minneløse havet. Forholdene hadde tvunget jordbrukerne til å oppsøke kommunal bistand, som hadde blitt innvilget. Jordbrukerne hadde fått en viktig politisk støttespiller i de kommunale myndighetene, og dermed hadde striden i Vigremyra også fått en lokalpolitisk dimensjon. Jordbrukerne, formannskapet og landbruksnemnda var alle tjent med produksjonen Vigremyra tilbydde. Sammen dannet de det som her blir forstått som en lokal-kommunal aktørgruppe.

De følgende analysene setter søkelyset på relasjonsflaten mellom denne aktørgruppen og aktørene som vil bli forstått som en nasjonal og internasjonal aktørgruppe. Vi skal se hvordan denne relasjonen var farget av uforenlige interesser, og danne et bilde av de ulike aktørenes våtmarkssyn. I tillegg skal vi også se nærmere på hvilken rolle vannet spilte for denne relasjonen.

En nasjonal og internasjonal og en lokal-kommunal aktørrelasjon

For å bedre forstå dynamikken mellom den statlige aktøren og jordbruksaktørene må vi se nærmere på våtmarksinteressene deres. Konflikten besto av et nasjonalt og internasjonalt nivå og et lokalt-kommunalt nivå, som begge var skapt av motstridende interesser og ulike våtmarkssyn. Tanken om vern av Vigremyra hvilte på en koalisjon mellom Miljøverndepartementet og fylkesmannen. Men gjennom statens Ramsar-forpliktelser inneholder også denne saken en internasjonal dimensjon. Dermed kan vi si at staten representerte den nasjonale og internasjonale aktørgruppen. Som vi har sett, var statens interesser uforenlige med grunneierne, Hå kommune og Hå landbruksnemnds jordbruksinteresser, altså den lokale-kommunale aktørgruppen. Statsinteressene sto forplantet i et nytt våtmarkssyn: ivaretakelsen av et viktig biologisk mangfold som fikk sitt livsgrunnlag fra Håelvas grunnvann. I tillegg spilte også Ramsar-forpliktelsene en sentral rolle. Staten forsto ikke lenger våtmarkene som uviktige perifere impedimenter. Våtmarkene hadde nemlig fått en egenverdi hinsides økonomisk avkastning, slik som i Vigremyra, der verneverdig flora sprang ut av torven. Fylkesmannens oppgave var å sikre at våtmarksverningen også i Rogaland gikk fra ambisjon til realitet. Dermed opererte denne etaten som et regionalt bindeledd. Staten var altså sterkt involvert i Håelva, og målsettingen var å redde Jærens siste brunskjenelandskap.

Hå er en av Norges fremste jordbrukskommuner, praksisen har faktisk rukket å underlegge seg halvparten av kommunens arealer.⁶⁵ Jordbruket utgjorde dermed mye av det kommunaløkonomiske grunnlaget som ville rammes om verningen iverksattes. Men jordbruket i Hå var langt mer enn klirrende mynt. Det representerte nemlig tradisjoner: «Me er jordnære folk. Har alltid vore det. Hær æ' dæ' jorå å fjose.»⁶⁶ Sitatet vitner om en sammenmelting mellom jordbruket og den lokalkollektive identiteten. Vigremyra symboliserte dermed tradisjoner samtidig som den ble forstått som en næringsvei. Altså ville verningen medføre store komplikasjoner for en grunneier som Endre Vigre, som ikke bare ville oppleve økonomiske tap, men også tap av lokal tilhørighet. Landbruksnemnda motsatte seg de potensielle rådighetsinnskrenkningene. På tross av at kommunen tidligere hadde unngått å fraråde verningen av nabomyra Reime, fant de ikke noe økonomisk eller ideologisk grunn-

65. Askeland 2003: 198–199.

66. Askeland 2003: 198.

lag for å verne begge myrene. De kulturelle aktørenes våtmarkssyn og interesser var altså uforenlige. For den nasjonale og internasjonale aktørgruppen måtte Vigremyra spares for menneskelig aktivitet, en snodig tilnærming om man ser i retning av Storamyr, hvor fylkesmannen satt på konkrete planer for turstier gjennom myrlandskapet. Den lokal-kommunale aktørgruppen assosierte Vigremyra med produksjon som sikret lokal/privat og kommunal inntekt. Konfliktenes kjerne var altså karakterisert av interesser i strid, noe som skulle prege Vigremyra utover på 1980-tallet.

Maktstrukturen mellom disse aktørene skulle komme til å legge solide utviklingspremisser frem mot verningen i 1986. Denne maktstrukturen gir også økt forståelse av aktørrelasjonen. Gjennom naturvernloven av 19. juni 1970 aktiverte staten sitt juridiske apparat. Med hjemmel i denne loven som grunnpremiss for verningen sto denne aktørgruppen i maktposisjon ovenfor den lokal-kommunale aktørgruppen. Konfrontert med det nasjonale lovverkets autoritet kunne ikke de kommunale myndighetene og landbruksnemnda gjøre annet enn å fraråde verningen, i samsvar med egne interesser. Grunneierne satt riktignok på eiendomsrettigheter, men i møte med statens juridiske kraft ble disse rettighetene nøytralisert. Dette var en bevisst statlig strategi for å sikre verningen av landets våtmarker, som på kort tid hadde gått fra å være fryktede impedimenter til å bli forstått som verneverdige mangfoldsområder. Men det fantes en annen sterkt involvert aktør som også la føringer for denne konflikten. Som vi har sett, fikk det verneverdige vegetasjonsmangfoldet sitt livsgrunnlag fra Håelvas grunnvann, det samme grunnvannet som jordbrukerne ønsket å føre ut av Vigremyra, men som bare lot seg føre bort i henhold til dets geografiske retning og under konstant overvåkning. Vi skal også huske at de kulturelle interessene aldri hadde tatt form uten eksistensen av vann i dette området.

Vigremyra blir naturreservat

Etter Miljøverndepartementets sluttbehandling av fylkesmannens verneutkast ble Vigremyra og de syv andre myrområdene vernet gjennom kongelig resolusjon den 12. desember 1986.⁶⁷ I 1985 erklærte miljøvernforkjemper Erik Thoring følgende i sin avissspalte: «Etter fire års knallhard tautrekking mellom naturvern- og jordbruksinteressene er det nå klart for fredning av åtte verneverdige myrer i Rogaland.»⁶⁸ Dette sitatet vitner ikke akkurat om en punktfredningskamp som var forbigått i stillhet. Men på tross av en konfliktpreget aktørrelasjon ble verningen av Vigremyra iverksatt i 1986. Myra fikk da status som Ramsar-område og ble omdøpt til Vigre naturreservat. Vigremyra inngikk for ettertiden i det som har blitt kategorisert «Jæren våtmarkssystem».⁶⁹

Som vi har sett, omhandlet verningens hovedformål å bevare en særpreget myrflora og da særlig den sterkt truede brunskjenen. Gjennom verningen av 1986 trådte følgende bestemmelser i kraft: Vegetasjon, døde busker og trær ble vernet mot skade eller ødeleggelse, og innføring av nye plantearter ble forbudt. Oppføring av bygninger eller veier samt nedlegging av kloakkrør eller lignende infrastruktur ble også forbudt. Alle naturinngrep som truet myrfloraen (deriblant grøftegraving), ble forbudt. Det ble nedlagt forbud mot resipientutnyttelse eller andre typer konsentrert forurensingstilførsel, slik som gjødsling eller bruk av kjemiske plantemidler. Det ble også nedlagt strenge forbud mot motorisert ferdsel, camping og teltoppføring. Generell ferdsel og dyrebeite burde regu-

67. IKAR. Hå kommune. Rådmannen. Saksarkiv. Arkivnr. 460–461. 1986–1990. 46 Vern av myrområde på Vigre og Reime. Brev fra Fylkesmannen i Rogaland til Hå kommune den 12.12.1986.

68. Thoring, 1985, s. 6.

69. Statsforvalteren: 4.

Figur 6. Jæren våtmarkssystem. Vigre naturreservat kan skimtes som nummer 13.

(Kilde: Statsforvalteren. *Våtmarkene er trua*. Rogaland: Statsforvalteren.)

leres.⁷⁰ Verningen sto altså forankret i strenge restriksjoner. Sett i lys av at det her dreide seg om en punktfredning hvor kjernepremissene var formet av tanken rundt det urørte, bør verningen av Vigremyra i 1986 forstås som et produkt av sin tid. Ifølge Miljøverndepartementets konsulent Tor Erik Brandrud kunne myrene: «[...] gjerne betraktes som levende naturmuseer. De forteller oss om vegetasjonsutviklingen tilbake til istida og de viser oss hvordan intakte økosystemer fungerer».⁷¹ Dette er en oppsiktsvekkende uttalelse som implisitt hevder at myrer, gjennom flere århundrer, ikke hadde vært annet enn isolerte tidsbobler hvor selv ikke myras interne økosystem hadde vært i utvikling.

Brandruds uttalelse gir oss et klarere bilde av hvor statlig integrert samtidens bruk av urørtbegrepet faktisk var, og hvor hyppig det ble anvendt. I lys av sin tid ble altså myrene forstått som urørte naturobjekter, et syn som eksempelvis ikke inkluderte påvirkningen fra landbruket. Selv om ikke Vigremyra virker særlig berørt ved første øyekast, så er det nettopp i et slikt vannlandskap man finner kulturelle spor, slik som dreneringsrør og gjen-grodde grøfter, skjult under torv og myr.⁷² Gjennom Brandruds uttalelse ser vi også at et våtmarkssyn i endring var en viktig drivkraft bak verneprosessen. Samtidig bærer den statlige våtmarksinteressen også med seg et paradoks. Det var nemlig Hælvass grunnvann som ga livsgrunnlag til myrfloraen som staten nå ønsket å bevare, altså det samme vannet som de tidligere hadde fryktet. Sett gjennom denne linsen blir det mulig å hevde at verningen av 1986 på mange måter sluttførte endringen av det statlige våtmarkssynet. Gjennom statens «vernebriller» endret våtmarkene seg fra vannsyke impedimenter som måtte helbredes gjennom avvanning, til å ha en verdi i seg selv, hinsides økonomisk avkastning. Slik ble Vigremyra del av et større paradigmeskifte og ble ikke lenger utelukkende viet perifere jordbruksinteresser.

70. IKAR. Hå kommune. Rådmannen. Saksarkiv. Arkivnr. 460–461. 1986–1990. 46 Vern av myrområde på Vigre og Reime. Brev fra Fylkesmannen i Rogaland til Hå kommune den 12.12.1986.

71. Thoring, 1985, s. 6.

72. Eie, Faugli og Aabel 1996: 61.

Utviklingen i Vigremyra mellom 1981–1986 var altså sterkt båret frem av et våtmarkssyn i endring som i sin tur hadde gitt liv til den omtalte interessekonflikten. Som vi har sett, dreide konflikten seg om hvorvidt avvanningen fikk fortsette å endre myra for slik å sikre jordbrukernes inntekt- og tradisjonsgrunnlag, eller om denne praksisen skulle opphøre for slik å sikre livsgrunnlaget til myras verneverdige flora. Skulle vannet bli værende eller føres ut av myra? Konflikten kjerne var altså direkte knyttet til Håelvas grunnvann, noe som betyr at de ulike interessene aldri hadde tatt form foruten vannsystemets tilstedeværelse. Men Håelva hadde ikke bare medvirket i utviklingen av de kulturelle aktørenes relasjon til vannet. Vannsystemet hadde også formet viktige deler av aktørenes relasjon til hverandre. Håelvas rolle som en medvirkende aktør blir også synlig gjennom avvanningspraksisen. Som vi har sett, ble den kun gjort mulig dersom man tilpasset grøftekanalene i henhold til vannets geografiske retning. Mot denne bakgrunnen må altså Håelva anses som en sterkt medvirkende aktør i Vigremyra mellom 1981–1986.

En stor takk skal her rettes til Eva Jakobsson. Hennes inspirerende innspill og tankevekkende kommentarer har bidratt til å gjøre denne artikkelen mulig.

Upubliserte kilder

Interkommunalt Arkiv i Rogaland, Stavanger (IKAR)

Hå kommune Rådmannen. Saksarkiv. Akrivnr. 460–461. 1986–1990. 46 Vern av myrområde på Vigre og Reime.

Statsarkivet i Stavanger (SAST) *Rogaland Landbrukselskap*, 125 Saksarkiv. 1981–1982. Verneplan for myrer i Rogaland 1981. Saksarkiv. 1981–1982. Verneplan for myrer – Vigremyra 1976.

Fylkesmannen i Rogaland Miljøvernavdelingen Saksarkiv. Db-L0033. 471.1 Verneplan for myrer 1970–1980.

Publiserte kilder og litteratur

Asdal, Kristin. (2011). *Politikkens natur – naturens politikk*. Oslo: Universitetsforlaget.

Askeland, O. J. (2003). «Hå: Jorda og Fjøset», i H. Thomsen (Red.), *Rogaland: Historien, landskapet, menneskene, kulturen: En kulturhistorisk reise gjennom fylkets 27 kommuner (198–209)*. Stavanger: Wigestrands Forlag.

Berntsen, Bredo. (1994). *Grønne Linjer: Natur- og miljøvernets historie i Norge*. Oslo: Grøndahl og Dreyers Forlag.

Berntsen, Bredo. (2011). *Grønne linjer: Natur- og miljøvernets historie i Norge*. Oslo: Unipub.

Eggebø, Aksel. (1992). *Vatnet som blei by: Historia om Stokkavatnet, Forusområdet*. Sandnes: Eige forlag.

Eie, J. A., Faugli, P. E. og Aabel, J. (1996). *Elver og vann: Vern av norske vassdrag*. Oslo: Grøndahl og Dreyers Forlag AS.

Fritzboeger, B. (2009). *Vandets veje: Skjern Ås miljøhistorie gennem 350 år*. København: Nordisk forlag A/S.

Gjerdåker, B. (2002). *Norges landbrukshistorie III 1814–1920. Kontinuitet og modernitet*. Oslo: Det Norske Samlaget.

Hughes, J. D. (2006). *What is Environmental History?*. Cambridge: Polity Press.

Jakobsson, E. (1996). *Industrialisering av älvar. Studier kring svensk vattenkraftutbyggnad 1900–1918*. Göteborg: Historiska Institutionen.

Jakobsson, E. (2013). «Ditching from a water system perspective. Draining the Swedish water landscape 1200–1900», i *Water history*, 5(3), 349–367.

Johannesen, S. (2017). *Inngrepsfrie naturområder i Norge (INON): en begrephistorisk analyse av urørte områder i Norge, 1900–1995*. Stavanger: Universitetet i Stavanger.

Jærbladet. (1982, 06. april). Reimemyra freda Vigremyra vert ikkje freda. *Jærbladet*, s. 3.

- Lenngvist, J. (2007). *Våtmarkshistoria: Hjälmarens och Kvismarens stränder under 1800- och 1900-talen*. Örebro: Universitetsbiblioteket.
- Moen, A. (1975). Rapport botanisk serie 1975-3. *Myrundersøkelser i Rogaland rapport i forbindelse med den norske myrreservatplanen*. Trondheim: Universitetet i Trondheim.
- Naturvernloven. (1970). Lov om naturvern (LOV-1970-06-19-63). Hentet fra: <https://lovdata.no/pro/#document/NLO/lov/1970-06-19-63>
- Nordvik, H. W. (1987). «Jordbruk i endring», i H. Edgar og H. E. Næss (Red.), *Fra Vistehola til Ekofisk: Rogaland gjennom tidene: Bind II* (21–33). Oslo: Universitetsforlaget.
- Prop. 77 (1979–1980). *Verneplan II for vassdrag*. Olje- og energidepartementet. <https://webfileservice.nve.no/API/PublishedFiles/Download/201600028/1812689>
- Ramsar. (1975). Konvensjon om våtmarksområder av internasjonal betydning, særlig som tilholdssted for vannfugler (Ident-02-02-1971 nr 1 Multilateral). Hentet fra: <https://lovdata.no/dokument/TRAKTAT/traktat/1971-02-02-1> 25.01.20.
- Statsforvalteren. *Våtmarkene er trua* [Brosjyre]. Rogaland: Statsforvalteren.
- Steinnes, A. (1987). Myrvern i Rogaland: ei slutført oppgave etter at «Verneplan for myr» er gjennomført?, i B. S. Utne, H. Hamre & H. Liebich (Red.), *Stavanger Museum årbok. 1986* (37–59). Stavanger: Gjøstein Trykkerier AS.
- Sveen, G. (1983, 05. mai). Sterk strid om vern av myrer. *Stavanger Aftenblad*, s. 10.
- Thoring, E. (1985, 04. desember). Rogaland får åtte myrreservater. *Rogalands Avis*, s. 6.
- Tvedt, T. (2016). *Water and Society: Changing Perceptions of Societal and Historical Development*. London: I. B. Tauris & Co.
- White, R. (1995). *The Organic Machine. The Remaking of the Columbia River*. New York: Hill and Wang.

Nettsteder

- Bækkelund, B. (2019, 05. april). Impediment. Hentet fra: <https://snl.no/impediment> 27.02.2020.
- Hansen, T. (2013, 13. november). Landbruksnemnd. Hentet fra: <https://snl.no/landbruksnemnd> 04.02.2020.
- Jakobsen, I. (2019, 06. juli). Naturvernloven. Hentet fra: <https://snl.no/naturvernloven> 06.02.2020.
- Lundberg, A. (2020, 14. mai). Våtmark. Hentet fra: <https://snl.no/v%C3%A5tmark> 12.02.2020.
- Rivedal, S. (2018, 08. september). Omgraving av myr er fortsatt aktuelt. Hentet fra: <https://www.nibio.no/nyheter/omgraving-av-myr-er-fortsatt-aktuelt> 28.01.2020.